

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 2025-04-16
Nr 154/2025
Zał.

ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC
Instytut Nauk Teologicznych
Wydział Teologiczny UKSW

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ
KS. PROTODIAKONA MGRA RAFAŁA DMITRUKA
„BOGOGŁASNIK POCZAJOWSKI JAKO FENOMEN KULTUROWY I JEGO
RECEPCJA WE WSCHODNIOŚLÓWIAŃSKICH STRUKTURACH
CERKIEWNYCH”

Ks. protodiakon mgr Rafał Dmitruk przedstawił pracę doktorską *„Bogogłosnik Poczajowski jako fenomen kulturowy i jego recepcja we wschodniosłowiańskich strukturach cerkiewnych”*, Warszawa 2024, ss. 239. Promotorem jest prof. dr hab. Włodzimierz Wołoszuk.

Śpiew liturgiczny jest nie tylko dodatkiem do liturgii, który miałby upiększać samą celebrację, ale stanowi jej integralną część. Śpiew liturgiczny nie stanowi elementu liturgii, który jest raz na zawsze ustalony. Zmienia się on na przestrzeni historii. Kompozytorzy podejmują próby wprowadzenia coraz to nowych dzieł, które miałyby oddać ducha epoki religijnej. Poza tym szukają nowych melodii, aby podłożyć je pod istniejący już tekst, dzięki czemu śpiew liturgiczny nabiera nowego wyrazu, a tym samym lepiej oddaje ducha liturgii. Nie jest on zatem statyczny, lecz dynamiczny.

Podobnie można mówić o śpiewie pozaliturgicznym. Jego zmienność wskazuje też na mentalność i ducha danej epoki. Tego rodzaju śpiewy mogą przyczyniać się do głębszego rozumienia liturgii nie tylko obrzędowej, ale także liturgii przeżywanej w czasie.

Ważnym przedmiotem badań naukowych jest zebranie bogatego materiału dotyczącego *Bogogłosnika Poczajowskiego*, dzięki któremu czytelnik dowiaduje się, że tego rodzaju śpiewnik nie był raz utworzony, lecz podlegał zmianom. Z dysertacji można dowiedzieć się, iż śpiewnik ten ewoluował, a jego zawartość zmieniała się na

przeżyciach lat i różnych środowisk. Właśnie takiego badania podjął się ks. protodiakon mgr Rafał Dmitruk, za co należą się jemu słowa uznania. Równocześnie trzeba pogratulować promotorowi prof. dr. hab. Włodzimierzowi Wołoszowi, który, jako wybitny znawca przedmiotu z zakresu muzyki i śpiewu cerkiewnego, kierował pracą badawczą Doktoranta.

1. Przedstawienie treści pracy

Praca doktorska zawiera wszystkie części składowe, jakie powinny znaleźć się w opracowaniu naukowym, czyli: wykaz skrótów, wstęp, trzy rozdziały, zakończenie oraz bibliografię. Ponadto rozprawa została ubogacona o 40 aneksów, którą większą ich część zajmują oryginalne teksty śpiewów oraz melodii. Na końcu jest umieszczone streszczenie w języku polskim i angielskim.

We wstępie przedstawiona jest problematyka rozprawy, a także metodologia badań oraz struktura pracy.

Zasadniczy temat dysertacji rozpoczyna się od ukazania treści teologiczno-muzycznych *Bogogłosnika Pocajowskiego* jako przykładu pobożności liturgicznej. Ukazuje dzieje omawianego śpiewnika, który pojawia się w XVIII w. Zbiór pieśni zawiera ok. 250 tekstów, który jest tradycyjnie podzielony na bloki tematyczne: chrystologiczny, mariologiczny, hagiograficzny oraz antropologiczno-pietystyczny. Doktorant poświęca wiele uwagi tekstom, które ulegały zmianom tematycznym, jak i językowym. Wykazuje to na przykładzie tekstów cerkiewnosłowiańskich, ukraińskich, polskich, a także łacińskich.

Kolejna część pracy dotyczy historycznych uwarunkowań rozwoju treści badanego śpiewnika oraz jego recepcji ascetycznej. Wiersze duchowe w prawosławiu są formą poezji religijnej. Autor doktoratu przedstawia poezję duchową jako formę modlitw, hymnów i pieśni, które łączą w sobie elementy poetyckie z teologią prawosławną. Treść poezji skupia się na problematyce związanej z życiem Chrystusa, Maryi, świętych, a także na wydarzeniach biblijnych. Treści te są przeniknięte duchem pokuty, nawrócenia oraz poszukiwania zbawienia.

Po przedstawieniu wierszy duchowych, Doktorant zajmuje się kantami, czyli formą między twórczością profesjonalną a ludową. Zauważa, że jest to forma gatunku pośredniego.

Ostatni rozdział obejmuje analizę teologiczno-muzyczną wybranych pieśni religijnych zawartych w *Zbiorze Począjowskim*. Również i w tej części przewijają się wątki chrystologiczne, mariologiczne i ku czci świętych. Doktorant poddał je analizie filologiczno-poetyckiej, a także przedstawił przekłady tekstów. Zajął się również analizą muzykologiczną oraz transformacją wielogłosową.

W zakończeniu Doktorant zauważa, że tego rodzaju śpiewy cieszą się ostatnio dużym zainteresowaniem muzykologów. Dostrzega też, iż następuje przenoszenie obcych wzorców melodycznych na śpiewy pozaliturgiczne. Pieśni zawarte w *Zbiorze Począjowskim* ulegają pewnym zmianom, co prowadzi do zapomnienia i odchodzenia od oryginalnych melodii.

2. Ocena merytoryczna

Na początku należy pogratulować Autorowi, że podjął się trudnego zadania badawczego. Kwerenda wymagała wielu wysiłków, aby dotrzeć do źródeł zapisu tekstu i melodii.

Już we wstępie Doktorant zauważa, że analizując śpiewy pragnie wykazać ich źródła w tekstach biblijnych i liturgicznych. Dalej ukazuje zakorzenienie *Bogogłasnika* w środowisku ludowym poprzez wierszowanie, co jest charakterystyczne dla poezji ukraińskiej, a uwidacznia się w ośmiosylabowych i dwunastosylabowych wierszach.

Znamienną cechą badacza, jaką wykazał się ks. Rafał Dmitruk, jest fakt poszukiwania autorów poszczególnych pieśni (por. s. 31nn). Na tej podstawie ukazuje rozumienie *Bogogłasnika*, w którym można odnaleźć rozmaite typy sylabiczne. Wyjaśnia także, iż „melodyka pieśni duchowych była swoistym polem «infiltracji» melodii ludowych” (s. 35).

Zauważa również, że uwidacznia się różnica w pieśniach w zależności od regionów ich wykonywania. Podkreśla, że miała na to wpływ różnorodność języka używanego na danym terytorium.

Dostrzega także, iż w *Zbiorze Poczajowskim* pieśni pozaliturgiczne wykazują bliskość do tekstów tzw. Akatystów. Sam *Akatyst* należy do hymnografii starożytnej zwanej *kontakion*, która bazuje na liczbie sylab krótkich i długich, jak poezja klasyczna, ale także na akcencie tonicznym animującym wersety.

Cechą charakterystyczną badacza naukowego jest umiejętność nie tylko przedstawiania ustaleń innych naukowców, ale próba dyskusowania z nimi. Ks. R. Dmitruk, jako adept naukowy, próbuje się z tym wezwaniem zmierzyć, za co należą się jemu słowa uznania.

Recenzent podczas lektury pracy doktorskiej napotkał pewne wątpliwości, a mianowicie: na s. 32 występuje zapis: „potencjał twórczy znalazł odzwierciedlenie w latach 20-30 naszego wieku”; podobnie na s. 50: „Na początku naszego stulecia na Białorusi wydano pierwszy *Bogogłosnik* (Grodno 1903, 1914)”. Czytelnik może odnosić wrażenie, że praca doktorska była pisana w XX w. lub antycypowała już lata trzydzieste XXI w.

Przy analizie tekstów mało jest odniesień do literatury teologicznej. Doktorant wyciąga wnioski tylko na podstawie własnych przemyśleń. Także jest wiele danych historycznych, które nie są udokumentowane w przypisach (np. s. 56, 80nn).

Na s. 141 pojawia się wyjaśnienie czym są „kanty”; znajduje się to pod koniec rozdziału, a powinno wytłumaczyć się to na początku, czyli na s. 105-106.

Ponadto przedmiotem pracy naukowej nie jest opisywanie zdobywania materiałów lub przedstawianie własnych podróży związanych z kwerendą (s. 9nn). Jeżeli Autor pracy uznałby za wskazane podawać tego rodzaju informacje, można by ewentualnie umieścić je w przypisach.

Oceniając pracę doktorską od strony merytorycznej należy stwierdzić, iż jest ona w gruncie rzeczy poprawna. Pewne niedociągnięcia można poprawić przed oddanie dysertacji do druku.

3. Ocena metodologiczna

Patrząc na metodologię rozprawy dostrzega się warsztat naukowy Doktoranta. Przez ten pryzmat należy dokonać oceny monografii.

We wstępie Autor podaje metody, jakimi będzie się posługiwał. Wyróżnia metody: systematyczną, empiryczną, gatunkową, strukturalno-semantyczną oraz

historyczną i opisową (s. 11). Czytając rozprawę dostrzega się, że Doktorant umiejętnie wykorzystał te metody w zależności od rodzaju badań.

Należy podkreślić i uznać za wielki walor, że ks. R. Dmitruk, robiąc kwerendę, dotarł do tekstów źródłowych, rękopisów. Oznacza to, że Autor nie chciał opierać się tylko na istniejących opracowaniach, ale sam wolał badać oryginały, ponieważ wnioski innych autorów mogłyby zniekształcić jego główny przedmiot badawczy.

Mimo walorów pozytywnych Doktorant nie uniknął pewnych potknięć.

Czytelnik zapoznając się ze wstępem odnosi wrażenie, iż dotarł już do zakończenia. We wstępie nie można stosować czasu przeszłego, lecz przyszły, ponieważ w tej początkowej części powinny zawierać się założenia Autora. Ponadto odnosi się wrażenie, że tutaj znajdują się także wnioski z całości badań. Przed drukiem należało by zmodyfikować wstęp i zakończenie. W ostatniej części pracy, a więc w zakończeniu, powinny znaleźć się wnioski. Treść zakończenia jest bardzo skąpa. Znajduje się ono tylko na jednej stronie, a na drugiej jest 7 wierszy.

Każdy rozdział powinien zawierać wprowadzenie, w którym byłyby zawarte zamierzenia związane z daną problematyką.

W opracowaniach naukowych stosuje się formę bezosobową lub 1 os. l.mn., nigdy zaś 1 os. l.poj. Poza tym trzeba w całej rozprawie stosować jedną formę i nie należy jej zmieniać.

W wykazie bibliografii są podane publikacje tylko w układzie alfabetycznym. Nie ma natomiast podziału na: źródła, opracowania i literaturę pomocniczą. *Bogogłosnik Począjowski* jest przecież źródłem pracy, co nie zostało wyszczególnione.

Mimo pewnych uwag, można stwierdzić, że praca doktorska mieści się w kanonie poprawności metodologicznej.

4. Kwestie do dyskusji

Na podstawie zagadnień poruszonych w pracy doktorskiej recenzent ma pewne pytania:

1. Na s. 13 i 177 jest mowa o święcie *Wprowadzenia Matki Bożej do świątyni*. Recenzenta interesowałaby geneza powstania tego święta z uwzględnieniem starotestamentalnego prawa zawartego w Kpł 12. Czy według tego prawa, jest

tak samo obchodzone święto *Przedstawienia Jezusa w świątyni*, jak Matki Bożej w odniesieniu do dnia narodzin?

2. Na s. 158 jest mowa o *Trzech Królach*. Interesujące byłoby dowiedzieć się, skąd bierze się ich liczba oraz określenie „królowie”, a także dlaczego i kiedy nadano im imiona: Kacper, Melchior i Baltazar?

5. Wniosek końcowy

Należy zauważyć, że temat określony w tytule pracy został opracowany. Podział na części pracy jest poprawny, a badania w nich zaprezentowane wskazują na dojrzałość dysertacji.

Trzeba podkreślić zdolności i trud podjęty przez Doktoranta przy robieniu kwerendy. Dotarł do wielu źródeł i dzięki tej pracy mogą one stać się przedmiotem badań innych naukowców.

Patrząc całościowo na zawartość teoretyczną i muzyczną należy stwierdzić, iż nie stanowi ona tylko opisu, ale Autor podjął się ich oceny. Próbował również podać swój punkt widzenia, co tym bardziej podnosi walor pracy naukowej. Drobne potknięcia nie wpływają wprost na pozytywną ocenę całości.

W związku z tym, oceniając całościowo rozprawę i biorąc pod uwagę wymogi prawne stawiane w Polsce pracom doktorskim (zob. *art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.*), wnoszę wniosek do Rady Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, aby ks. protodiakon mgr Rafał Dmitruk był dopuszczony do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. prof. dr hab. Jacek Nowak SAC
kierownik
Katedry Teologii Liturgii UKSW

Warszawa, dn. 15 kwietnia 2025 r.